

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-43>

LEGAL REGULATION OF JUDICIAL CONTROL OVER THE ENFORCEMENT OF DECISIONS IN COMMERCIAL JUDICIAL PROCEEDINGS

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Mykhalska Yu. B.

*Applicant
of the State University
“Uzhhorod National University”*

Михальська Ю. Б.

*здобувач Державного вищого
навчального закладу
«Ужгородський національний
університет»*

Дослідження судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві потребує звернення до нормативно-правової основи, що визначає зміст, межі та форми реалізації відповідних повноважень суду. Такий контроль поєднує процесуальні механізми здійснення правосуддя із владними повноваженнями, спрямованими на забезпечення реального та своєчасного виконання судового акта. Його нормативна база має багаторівневий характер і сформувалася внаслідок послідовного розвитку судоустрою, господарського процесу та системи примусового виконання судових рішень.

Нормативні засади судового контролю доцільно розглядати у межах чотирьох взаємопов'язаних рівнів правового регулювання: конституційного, законодавчого, підзаконного та міжнародно-правового. Такий підхід дозволяє простежити рух від закріплення основоположних принципів обов'язковості судового рішення до процедурних механізмів їх практичної реалізації. Особливу роль у цій системі відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовується національними судами як джерело права [1]. Конституційний рівень визначає основні гарантії виконання судових рішень, законодавчий конкретизує повноваження та процедури судового контролю, підзаконний забезпечує їх організаційну реалізацію, а міжнародно-правовий формує стандарти ефективного судового захисту [2].

Значимим етапом формування сучасної моделі судового контролю стала конституційна реформа 2016 року. До її проведення стаття 124 Конституції України закріплювала обов'язковість судових рішень, однак прямо не

визначала суб'єкта контролю за їх виконанням. Законом України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII Конституцію було доповнено статтею 129-1, відповідно до якої судові рішення є обов'язковим до виконання, держава забезпечує його виконання у визначеному законом порядку, а контроль за виконанням здійснює суд [2; 3].

Таке конституційне закріплення надало судовому контролю самостійного правового значення та виключило можливість розглядати забезпечення виконання судових рішень виключно як сферу діяльності органів примусового виконання. Суд отримав конституційно визначену контрольну функцію, реалізація якої спрямована на гарантування обов'язковості судового рішення та ефективності судового захисту. Ці положення системно пов'язані з пунктом 9 частини другої статті 129 Конституції України, яким обов'язковість судового рішення віднесено до основних засад судочинства. Конституційний Суд України також наголошує, що контроль за виконанням судових рішень є складовою механізму реалізації права на судовий захист [4].

Формування такої конституційної моделі значною мірою було зумовлене тривалою проблемою невиконання судових рішень в Україні, яка неодноразово ставала предметом оцінки Європейського суду з прав людини. У пілотному рішенні у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року ЄСПЛ констатував структурний характер проблеми тривалого невиконання рішень національних судів та визнав таку практику несумісною з гарантіями статті 6 Конвенції і статті 1 Першого протоколу [5]. Водночас ще у справі «Горнсбі проти Греції» Суд сформулював принципове положення, згідно з яким право на суд було б ілюзорним, якби остаточне судові рішення могло залишатися невиконаним [6]. Отже, виконання судового рішення розглядається у європейській правовій традиції не як відокремлена адміністративна процедура, а як невід'ємна складова ефективного судового захисту.

Законодавчий рівень правового регулювання конкретизує конституційні засади судового контролю, визначаючи компетенцію суду, процесуальні форми її реалізації та гарантії учасників відповідних правовідносин. Центральне місце у цій системі належить Господарському процесуальному кодексу України, сучасна модель якого сформувалася внаслідок процесуальної реформи 2017 року та подальших законодавчих змін [7].

Показовим є структурне розмежування у ГПК України процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень, та власне судового контролю за їх виконанням. Розділ V Кодексу регулює звернення рішення до виконання, питання виконавчих документів, відстрочення, розстрочення, зміни способу і порядку виконання та інші супутні процесуальні механізми, тоді як Розділ VI присвячено

безпосередньо контрольним повноваженням суду [7]. Така побудова свідчить про поступове нормативне виокремлення судового контролю в самостійний інститут господарського процесуального права.

Важливим етапом його подальшого розвитку стало прийняття Закону України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, яким було суттєво оновлено положення ГПК України щодо судового контролю [8]. Зокрема, статтю 339 сформульовано як загальну норму, що визначає суд, уповноважений здійснювати контроль за виконанням рішення, тоді як право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця та відповідні процедури отримали окреме нормативне регулювання.

У результаті Розділ VI ГПК України набув більш послідовної структури: загальні засади судового контролю поєднуються з окремими процесуальними формами його реалізації. Це відображає зміну законодавчого підходу — від сприйняття судового контролю переважно як процедури розгляду скарг у виконавчому провадженні до його оформлення як комплексного процесуального механізму забезпечення законності та ефективності виконання судових рішень.

Суттєвим нововведенням Закону № 4094-IX стало запровадження у господарському судочинстві звітної форми судового контролю, врегульованої статтями 345-1–345-4 ГПК України. Її поява свідчить про розширення функціонального призначення судового контролю: поряд із реагуванням на порушення у виконавчому провадженні суд отримав можливість оцінювати фактичний стан виконання рішення та достатність заходів, ужитих самим боржником. На відміну від оскарження дій чи бездіяльності виконавця, такий контроль безпосередньо спрямований на забезпечення підзвітності боржника суду.

За загальним правилом суд може зобов'язати боржника подати звіт про виконання рішення у визначених законом категоріях спорів, насамперед немайнового характеру [7]. Такий підхід зумовлений специфікою рішень, виконання яких не завжди може бути забезпечене традиційними майновими заходами примусу, а тому потребує оцінювання реальності та повноти поведінки боржника.

Окремий посилений режим передбачено для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також суб'єктів державного і комунального секторів. Щодо них обов'язок подати звіт може встановлюватися незалежно від характеру спору, що формує підвищений стандарт процесуальної підзвітності публічних боржників [7]. Такий підхід узгоджується з обов'язком держави забезпечувати виконання судових рішень і не допускати ситуацій, коли її власні органи чи підприємства перешкоджають реалізації права на ефективний судовий захист.

Важливою рисою нового механізму є можливість покласти обов'язок щодо подання звіту безпосередньо на керівника юридичної особи-боржника. Це персоніфікує організаційну відповідальність за виконання судового рішення та посилює управлінську дисципліну у відповідній юридичній особі.

Звіт боржника має значення не як формальне інформаційне повідомлення, а як процесуальний документ, на підставі якого суд оцінює фактичний стан виконання рішення, добросовісність поведінки боржника та достатність ужитих ним заходів. У цьому виявляється перехід від суто реактивної до більш активної моделі судового контролю за виконанням судових рішень.

Якщо звіт боржника не підтверджує належного та своєчасного виконання судового рішення, суд може відмовити у його прийнятті та застосувати до боржника, а у визначених законом випадках — до його керівника, штраф відповідно до статті 135 ГПК України [7]. Отже, звітна форма контролю поєднує інформаційний, оціночний і примусовий елементи, що надає їй характеру самостійного активного механізму судового впливу.

Законом № 4094-IX також посилено санкційний інструментарій суду: під час контролю за виконанням рішення штраф може накладатися на боржника або керівника юридичної особи у підвищеному розмірі [7; 8]. Його призначення полягає не лише у покаранні за неналежну поведінку, а передусім у стимулюванні своєчасного виконання рішення та персоніфікації відповідальності за організацію цього процесу.

У сукупності такі положення свідчать про посилення активної складової судового контролю. Суд отримує можливість не лише перевіряти правомірність дій виконавця, а й вимагати інформацію про стан виконання, оцінювати вжиті заходи, адресувати обов'язкові приписи та застосовувати процесуальний примус. Це надає контрольній діяльності суду більш виразного владно-організаційного змісту.

Окремим напрямом реформи стало оновлення порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність органів примусового виконання. Законодавець деталізував вимоги до змісту скарги та збільшив строк її розгляду з десяти до двадцяти днів із можливістю продовження [7]. Такі зміни спрямовані на підвищення процесуальної визначеності та якості судового розгляду, однак їх практичне застосування має забезпечувати баланс між належною процесуальною дисципліною й оперативністю судового контролю, оскільки надмірна формалізація або затягування розгляду здатні знизити його ефективність.

Важливою новелою стало також розширення правових наслідків задоволення скарги. Оновлена стаття 343 ГПК України прямо наділяє суд повноваженням скасовувати неправомірне рішення виконавця [7].

Це посилює відновлювальний потенціал судового контролю, оскільки суд не лише констатує порушення, а й безпосередньо усуває юридичні наслідки незаконного акта.

У сукупності зміни, запроваджені Законом № 4094-IX, свідчать про поступовий перехід від переважно реактивної до змішаної реактивно-проактивної моделі судового контролю. Поряд із розглядом скарг суд отримав інструменти моніторингового та стимулювального характеру: вимагати звіт про виконання рішення, оцінювати достатність ужитих боржником заходів, персоніфікувати відповідальність керівника юридичної особи та застосовувати процесуальний примус. Такий підхід загалом відповідає європейським орієнтирам щодо ефективності та підконтрольності процесу виконання судових рішень [8].

Водночас розширення повноважень суду потребує чіткого збереження меж між судовим контролем і безпосередньою виконавчою діяльністю. У науковій літературі слушно звертається увага на ризик дублювання функцій суду та виконавця, особливо під час паралельного контролю за поведінкою боржника [9]. Суд не повинен підміняти виконавця у здійсненні розшукових, майнових чи примусових заходів, а його функція має полягати в оцінюванні законності, добросовісності та результативності процесу виконання.

Ефективність нової моделі значною мірою залежатиме й від здатності суду розмежовувати недобросовісне ухилення від виконання та об'єктивну неможливість його здійснення. Сам по собі звіт або штраф не усуває системних перешкод, пов'язаних із відсутністю майна, бюджетними обмеженнями, мораторіями чи іншими законодавчими бар'єрами [9]. Тому застосування процесуального примусу має бути обґрунтованим і спрямованим саме на випадки формального або недобросовісного невиконання.

Отже, подальший розвиток судового контролю має ґрунтуватися на балансі між достатньою інтенсивністю судового впливу та недопущенням підміни функцій органів примусового виконання. Саме такий підхід дозволяє сформувати ефективну реактивно-проактивну модель контролю без порушення функціонального розподілу повноважень.

Поряд із ГПК України нормативну основу судового контролю формують спеціальні закони, що регулюють організацію та здійснення примусового виконання. Ключове значення мають закони України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» № 1403-VIII, прийняті у 2016 році [10; 11]. Їх ухвалення разом із конституційною реформою сформувало оновлену модель виконання судових рішень, у якій державні виконавці діють поряд із приватними.

Запровадження приватних виконавців не змінило публічно-владної природи виконавчої діяльності. Незалежно від організаційного статусу виконавець реалізує делеговані державою повноваження, приймає обов'язкові рішення та застосовує заходи примусу, що безпосередньо впливають на права й майнову сферу учасників провадження. Саме тому рішення, дії та бездіяльність як державних, так і приватних виконавців підлягають судовому контролю.

Важливе значення має стаття 74 Закону України «Про виконавче провадження», яка визначає загальні засади оскарження діяльності виконавця [10]. Під час виконання судового рішення така скарга розглядається судом відповідної юрисдикції у порядку, встановленому процесуальним законом. У господарських справах відповідна процедура врегульована Розділом VI ГПК України. Отже, Закон «Про виконавче провадження» визначає предмет і загальне право на оскарження, а ГПК України — процесуальний порядок реалізації цього права.

Інший підхід застосовується до виконання рішень несудових органів: спори щодо рішень, дій або бездіяльності виконавця у таких випадках належать до адміністративної юрисдикції [10]. Таким чином, законодавство проводить розмежування за природою рішення, що виконується, водночас зберігаючи єдину сутність судового контролю як перевірки законності публічно-владної діяльності у сфері примусового виконання.

Поряд із судовим контролем Закон України «Про виконавче провадження» передбачає можливість відомчого оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця [10]. Відомчий контроль має внутрішньоорганізаційний характер і спрямований переважно на забезпечення виконавської дисципліни та оперативне усунення порушень, тоді як судовий контроль є зовнішнім, незалежним і правозахисним. Тому позасудові механізми можуть доповнювати, але не замінювати судовий захист і не повинні створювати додаткових перешкод для доступу до суду [12, с. 92].

Важливою проблемою нормативного регулювання залишалося співвідношення положень ГПК України та Закону «Про виконавче провадження». Показовою була колізія щодо строку оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця. Велика Палата Верховного Суду, вирішуючи це питання, надала пріоритет нормам ГПК України як спеціального процесуального акта, що регулює порядок здійснення судового контролю у господарських справах, тоді як виконавче законодавство визначає загальні засади примусового виконання [13]. Такий підхід відповідає принципу *lex specialis derogat generali* та підкреслює необхідність узгодженого застосування процесуального і виконавчого законодавства.

У практиці Великої Палати Верховного Суду також сформульовано підхід до визначення юрисдикції спорів, пов'язаних із відомчим переглядом дій державного виконавця. Зокрема, у справі № 175/1571/15 зроблено висновок, що оскарження рішення посадової особи органу державної виконавчої служби, прийнятого за результатами відомчого контролю, має здійснюватися за правилами тієї юрисдикції, у межах якої було ухвалено судові рішення, що виконується [14]. Отже, сама участь органу публічної адміністрації у контрольній процедурі не змінює процесуальної природи спору.

Правова позиція Великої Палати Верховного Суду ґрунтується на принципі збереження юрисдикційного зв'язку між судовим рішенням і контролем за його виконанням. Якщо спірні дії органу державної виконавчої служби стосуються виконання рішення господарського суду, їх правомірність має оцінюватися у межах тієї самої юрисдикції. Це забезпечує послідовність судового захисту та мінімізує ризик конкуренції між різними судовими юрисдикціями.

Відомчий контроль при цьому зберігає внутрішньоадміністративний характер і не підміняє незалежної судової перевірки. Саме судова форма є остаточною у співвідношенні з відомчим порядком, хоча відповідні судові акти можуть переглядатися в апеляційному та касаційному порядку.

До законодавчої основи досліджуваного інституту належить і Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII, який закріплює організаційно-правові засади функціонування судової влади та обов'язковість судових рішень [15]. Якщо ГПК України визначає процесуальні форми контролю, то зазначений Закон формує інституційну основу реалізації відповідних повноважень суду.

Особливу модель судового контролю встановлює Кодекс України з процедур банкрутства [16]. У справах про неплатоспроможність індивідуальне примусове виконання трансформується у колективну процедуру задоволення вимог кредиторів, у межах якої господарський суд здійснює комплексний контроль за перебігом процедури, діяльністю арбітражного керуючого, формуванням майнової маси та дотриманням черговості задоволення вимог.

Таким чином, у процедурах банкрутства судовий контроль набуває ширшого організаційного та координаційного змісту, ніж у звичайному виконавчому провадженні. Співвідношення ГПК України та Кодексу України з процедур банкрутства демонструє дію принципу спеціального правового регулювання й підтверджує багаторівневий характер нормативного забезпечення виконання судових рішень у господарському судочинстві.

Важливе прикладне значення має й Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III [17]. Його положення застосовуються, зокрема, у випадках зміни способу виконання судового рішення шляхом стягнення вартості майна замість його передачі в натурі. У такому разі професійна оцінка забезпечує об'єктивність майнового еквівалента та слугує гарантією пропорційності судового втручання у спосіб виконання рішення.

Підзаконний рівень нормативного регулювання виконує переважно організаційно-технічну та інформаційну функції. Акти Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України деталізують порядок функціонування систем виконавчого провадження, електронного документообігу, обліку виконавчих документів та інформаційної взаємодії між судами й виконавцями. Водночас підзаконні акти не можуть самостійно визначати межі або форми судового контролю, оскільки відповідні повноваження мають встановлюватися виключно законом.

Самостійний рівень нормативної основи становлять міжнародно-правові стандарти. Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини виконання остаточного судового рішення є невід'ємною складовою права на справедливий суд [18]. Тому ефективність судового захисту оцінюється не лише за фактом ухвалення рішення, а й за можливістю його реального та своєчасного виконання.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» забезпечує інтеграцію цих стандартів у національну правову систему [1]. Додаткове орієнтаційне значення мають рекомендації СЕПЕJ щодо професійності та підзвітності виконавців, прозорості виконавчих процедур і ефективного поєднання різних форм контролю. Хоча такі акти належать до інструментів «м'якого права», вони істотно впливають на напрями модернізації українського законодавства.

Отже, нормативно-правове забезпечення судового контролю має багаторівневий і комплексний характер, поєднуючи конституційні засади, процесуальне та спеціальне законодавство, підзаконні механізми й міжнародні стандарти. Його сучасний розвиток свідчить про посилення ролі суду у забезпеченні не формальної, а фактичної реалізації судового рішення.

Література:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

4. 129-1 Конституції України: узагальнення практики Конституційного Суду України / Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/129-1>.

5. Case of Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine (Application no. 40450/04) : Judgment of the European Court of Human Rights of 15 October 2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-95032%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-95032%22]}).

6. Case of Hornsby v. Greece (Application no. 18357/91) : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 March 1997. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58020%22]}).

7. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень: Закон України від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text>.

9. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень і нагляд за діяльністю виконавців згідно Рекомендацій Європейської комісії з ефективності правосуддя: доцільність законодавчих новел та наукові концепції. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 1, № 5. С. 321–327. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342322>.

10. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

11. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

12. Верба-Сидор О. Б. Співвідношення судового та відомчого контролів за діяльністю приватних виконавців у механізмі забезпечення прав особи. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2021. Вип. 2 (94). С. 84–98.

13. Строк для оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавця обчислюється у календарних днях – Велика Палата Верховного Суду / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/690782/>.

14. Велика Палата ВС вирішила юрисдикційне питання щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадової особи відділу ДВС: постанова у справі № 175/1571/15 (провадження № 14-51цс21) / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1241372/>.

15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

16. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.

17. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.

18. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.: ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-44>

APPLICATION OF THE RULES OF LEGAL ETHICS IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ АДВОКАТСЬКОЇ ЕТИКИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Zarichnyi I. Ya.

*PhD student of the Department of Civil
Law and Procedure at Ivan Franko
National University of Lviv*

Зарічний І. Я.

*аспірант кафедри цивільного права і
процесу Львівського національного
університету імені Івана Франка*

Особа може брати участь у цивільній справі особисто або через свого представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника (ч. 2 ст. 58 ЦПК України) [1]. Традиційно за